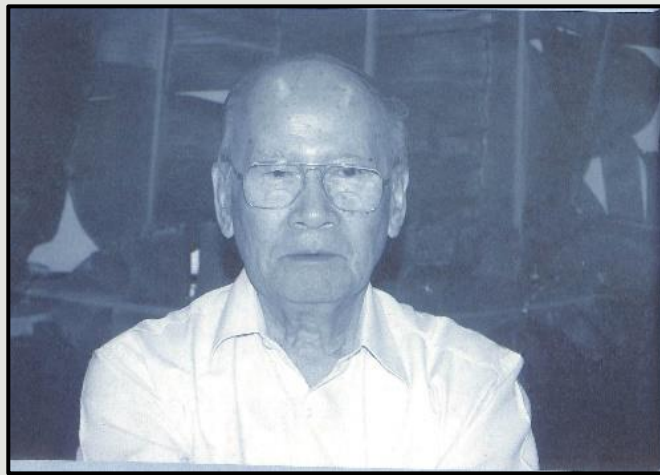

วิวัฒนาการของงานระบาดวิทยากับ 3 ประมาจารย์คนสำคัญ (นพ.สุชาติ เจตนเสน, นพ.ธวัช จารนียโยธิน, นพ.ประยูร กุหาศล)

ตลอดระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา ประเทศไทยเผชิญโรคและภัยคุกคามทางสุขภาพมากมาย กรมควบคุมโรค ซึ่งมีบทบาทหลักในด้านการเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมโรค ได้พัฒนางานด้านระบาดวิทยา ซึ่งถือเป็นงานที่มีความสำคัญเพื่อดำเนินงานเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมโรค จนทำให้หยุดยั้งโรคระบาด โรคติดต่อร้ายแรงและสามารถกำจัดโรคติดต่อบางโรคให้หมดไปจากประเทศไทยได้ อาทิ กาฬโรค คุดทะราด และไข้ทรพิษ รวมถึงใช้ความรู้ทางระบาดวิทยาในการควบคุมการระบาดของโรคติดต่อสำคัญ ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนไทย โดยมีบุคคลสำคัญคือ นพ.สุชาติ เจตนเสน นพ.ประยูร กุหาศล และ นพ.ธวัช จารนียโยธิน ผู้ที่ร่วมกันก่อตั้งกองระบาดวิทยา

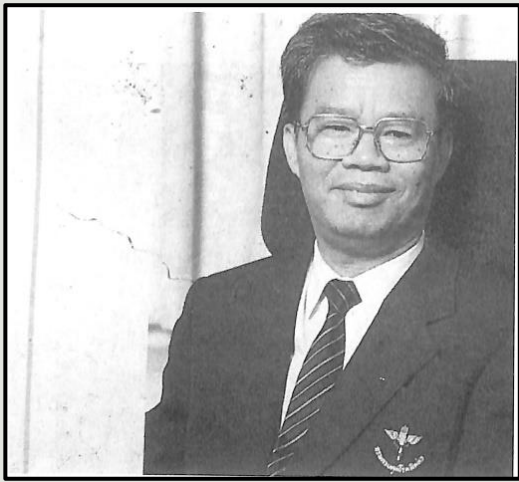

นพ.สุชาติ เจตนเสน

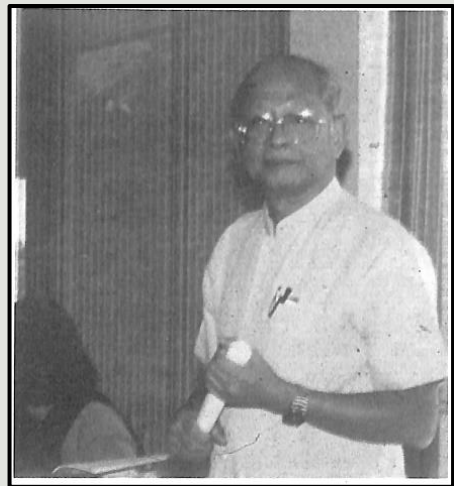
นพ.สุชาติ เจตนเสน ถือว่าเป็นผู้บุกเบิกงานระบาดวิทยาของประเทศไทย เมื่อเรียนจบแพทยศาสตรบัณฑิตในปี พ.ศ. 2495 จากคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ นพ.สุชาติ ได้ทำงานร่วมกับองค์กรต่างประเทศที่เข้ามาสำรวจปัญหาสาธารณสุขในประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้โครงการของ US Public Health Service (หน่วยงานให้ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาด้านการสาธารณสุข) โดยมีโครงการสำรวจพยาธิทั่วประเทศ จากการสำรวจครั้งนี้ทำให้มีการพบพยาธิใบไม้ในตับที่ภาคอีสานเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีการค้นพบวงจรชีวิตของปรสิตชนิดนี้เป็นครั้งแรกของโลก และ นพ.สุชาติ ก็เป็นส่วนหนึ่งในความสำเร็จครั้งนี้

ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 นพ.สุชาติ ได้บรรจุเข้ารับราชการในสังกัดกองควบคุมโรคติดต่อ กรมอนามัย โดยงานแรกได้รับมอบหมายเป็นหัวหน้าทีมปราบโรคพยาธิลำไส้ประจำภาคอีสานซึ่งปฏิบัติหน้าที่อยู่ที่จังหวัดอุดรธานีและสกลนคร ในระหว่างที่ทำงานอยู่ก็ได้รับทุนไปเรียนต่อต่างประเทศด้านระบาดวิทยาของคณะสาธารณสุข ที่มหาลัยฮาร์วาร์ดและจบการศึกษาในปี พ.ศ. 2498 หลังจากทำงานอยู่ต่างจังหวัดประมาณ 5 - 6 ปี ก็ได้ถูกเรียกตัวให้กลับกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2501 ซึ่งในปีนี้ได้เกิดการระบาดของไข้เลือดออกครั้งแรกในประเทศไทย ทำให้ต้องมีการกวาดล้างไข้เลือดออกและศึกษาวิจัยโรคไข้เลือดออก โดยในช่วงที่กลับมาทำงานควบคุมโรคไข้เลือดออกที่กรุงเทพฯ นี้ เป็นช่วงที่ นพ.สุชาติ ได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้าแผนกโรคติดต่อทั่วไป ในกองควบคุมโรคติดต่อตั้งแต่ พ.ศ. 2500 แล้ว ในฐานะหัวหน้าแผนกโรคติดต่อทั่วไป จึงต้องกลับเข้าส่วนกลางเพื่อร่วมวางแผนการปราบโรคไข้เลือดออก นอกจากนี้ในปีนี้ก็ยังมีการระบาดของอหิวาตกโรค ซึ่งนับว่าเป็นการระบาดครั้งที่ 5 ของโรคนี้อำนาจให้ นพ.สุชาติ ต้องทำงานอย่างหนักเพราะต้องดูการระบาดของทั้งสองโรคไปพร้อม ๆ กัน

ในปี พ.ศ. 2501 นี้มีแพทย์ที่จบจากโรงเรียนแพทย์ศิริราช ซึ่งเป็นแพทย์ที่มีหน่วยก้านดี นั่นคือ นพ.ประยูร กุณาศล และ นพ.ธวัช จายนีโยธิน ทำให้กองควบคุมโรคติดต่อได้ดึงแพทย์ทั้งสองท่านมาร่วมทำงานด้วย โดยภายหลังทั้งสองท่านนี้ได้เป็นผู้ที่ร่วมก่อตั้งและวางรากฐานกองระบาดวิทยาร่วมกับนพ.สุชาติ ในเวลาต่อมา ซึ่งนายแพทย์ทั้งสองได้รับมอบหมายจากกองควบคุมโรคติดต่อให้ไปปราบอหิวาต์ที่เกิดการระบาดอยู่ในขณะนั้น หลังจากเสร็จจากการปราบอหิวาต์ นพ.ธวัช และ นพ.ประยูร ได้แยกย้ายกลับไปทำงานที่ต้นสังกัดเดิมของตัวเอง แต่เนื่องจากงานด้านควบคุมโรคมีความสำคัญมาก ในที่สุด นพ.ธวัช และ นพ.ประยูร ก็ได้กลับมาทำงานร่วมกับนพ.สุชาติที่กองควบคุมโรคอีกครั้ง

นพ.ประยูร กุณาศล

นพ.ธวัช จายนีโยธิน

การปราบอหิวาต์ในช่วงนี้ได้มีการตั้งหน่วยรักษา โดยนพ.ประยูร ได้ไปช่วยรักษาคนไข้ที่บ้านแพ้ว ที่มีการนำเอาสถานีนามายมาตั้งเป็นหน่วยที่เรียกว่า “โรงพยาบาลเอกเทศ” มีการนำเอาเกลือไปจำนวนมาก จึงช่วยคนไข้ให้รอดได้เยอะ จนในที่สุดอหิวาต์ก็สงบลง ต่อมาเมื่ออหิวาต์ที่ บ้านแพ้วสงบลง ก็มีคำสั่งให้นพ.ประยูร ไปตั้งหน่วยใหม่ที่อำเภอกระทุ่มแบนและได้ถูกมอบหมายให้เป็นหัวหน้าหน่วย ที่กระทุ่มแบนได้มีหมอมามากขึ้นอีก 1 ท่านนั้นก็คือ นพ.ธวัช ที่มาช่วยปราบอหิวาต์โรค เมื่อปราบอหิวาต์ที่กระทุ่มแบนเสร็จนพ.สุชาติ ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกโรคติดต่อทั่วไปในขณะนั้นได้ส่ง นพ.ประยูร และ นพ.ธวัช ไปปราบอหิวาต์ที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี แล้วก็ส่งไปปราบอหิวาต์ที่สุราษฎร์ธานีต่อ การปราบอหิวาต์มีการใช้วิธีคือ การฉีดวัคซีนให้สุศึกษา การควบคุมเรื่องน้ำดื่ม อาหาร กำจัดแมลงวัน จึงทำให้อหิวาต์สงบลง ในส่วนของงานเรื่องการควบคุมอหิวาต์โรคนี้ นพ.สุชาติเป็นคนแรกที่ค้นพบการระบาดของเชื้ออหิวาต์สายพันธุ์ใหม่ El Tor Vibrio cholerae ในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2503

สถานพยาบาลเอกเทศ

หน่วยรักษาอหิวาต์โรค

เรือและรถเคลื่อนที่เพื่อรักษาและให้คำแนะนำการป้องกันอหิวาตกโรค

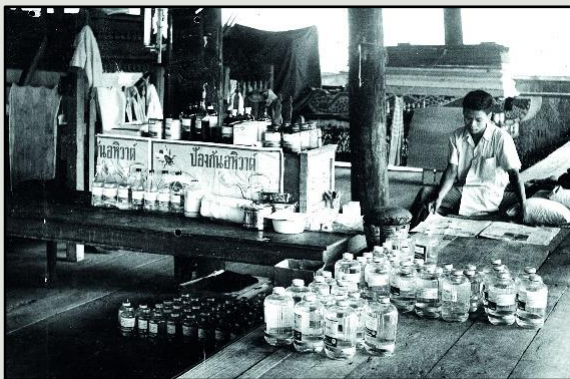

ผู้ป่วยอหิวาตกโรค

เจ้าหน้าที่กำลังฉีดวัคซีนให้ประชาชนที่จังหวัดสมุทรปราการ

จุดเปลี่ยนของงานระบาดวิทยา

จากการระบาดใหญ่ของอหิวาตกโรคในปี พ.ศ. 2501 - 2502 ได้เกิดคำถามสำคัญจากอธิบดีกรมอนามัย (นพ.กำธร สุวรรณกิจ) ที่ถาม นพ.สุชาติ ว่า วัคซีนป้องกันอหิวาตกโรคได้ผลดีจริงหรือ เพราะปัจจัยที่ทำให้การระบาดของโรคสงบลงมาจากปัจจัยด้านการรักษา การควบคุมเรื่องน้ำดื่ม อาหาร การกำจัดแมลงวันที่เป็นพาหะหรือการให้สุขศึกษา ซึ่งการที่เราจะรู้คำตอบนั้นต้องเกิดการค้นหว่าปัจจัยใดเป็นปัจจัยหลักหรือปัจจัยรองที่ทำให้การระบาดของโรคนี้นสงบลงและควบคุมป้องกันโรคนี้ได้ผลดี สิ่งเหล่านี้ต้องใช้วิทยาการเฉพาะด้านที่เรียกว่า “ระบาดวิทยา” หรือ วิทยาการระบาด” (Epidemiology) ที่เป็นวิธีวิทยาเพื่อหาสาเหตุของผลลัพธ์ทางสุขภาพ และสาเหตุของโรคในกลุ่มประชากรต่าง ๆ เป็นการศึกษารูปแบบของการระบาดอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีข้อมูลมารองรับ และศึกษาไปถึงปัจจัยกำหนดสุขภาพในมิติต่าง ๆ ที่มากกว่าแค่ตัวโรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชากรเฉพาะ

วัคซีนป้องกันอหิวาตกโรค

เต็นท์บริการฉีดวัคซีนของกรมอนามัย

ดังนั้นด้วยคำถามดังกล่าวทำให้ต้องมีการศึกษาระบาดวิทยาว่าจะควบคุมโรคได้อย่างไร เพราะเดิมไม่มีใครรู้ว่าโรคนี้อะไรเกิดขึ้นที่ได้มากนักน้อยเพียงใด ไม่มีรายงานบอกตัวเลขของผู้ป่วย ผู้เสียชีวิต การทำงานที่ผ่านมาทุกคนมุ่งเน้นที่จะควบคุมโรคนี้ให้ได้เสียก่อน พอเกิดโรคนี้อีกก็ต้องลดผู้ป่วยผู้ตายให้ได้ก่อน จัดการปัญหาเฉพาะหน้าก่อน จึงต้องมีการตั้งแผนกระบาดวิทยาขึ้นเพื่อจะสอบสวนการระบาด สอบสวนหาต้นเหตุ ร่วมประเมินผลรวมของการป้องกันควบคุมโรคว่าได้ผลดีจริงไหม

กล่าวได้ว่าการระบาดใหญ่ของอหิวาตกโรคในประเทศไทยปี พ.ศ. 2501 - 2502 นำไปสู่แนวคิดการจัดตั้งแผนกระบาดวิทยา ซึ่งพัฒนามาจากสถานวิจัยอหิวาตกโรคขององค์การ ส.ป.อ. (SEATO Cholera Research Laboratory) ที่เริ่มตั้งขึ้นในปลาย พ.ศ. 2502 ณ สถานพยาบาลวิทยา โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า โดยมีงานชิ้นสำคัญคือ การสืบสวนทางระบาดวิทยา (Epidemiologic Investigation) นับเป็นงานระบาดวิทยาครั้งแรก ๆ ของประเทศไทย การจัดตั้งแผนกระบาดวิทยาที่เกิดขึ้นเป็นการจัดตั้งแบบไม่เป็นทางการ จนกระทั่งมีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2506 ให้ไว้ ณ วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2506 และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 80 ตอนที่ 12 วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506 กำหนดให้กรมอนามัยในส่วนกลางแบ่งเป็น 17 กอง และอยู่ในสังกัดส่วนควบคุมและป้องกัน 5 กอง โดยกองควบคุมโรคติดต่อ มี 6 แผนก คือ 1.แผนกโรคติดต่ออันตราย 2.แผนกระบาดวิทยา 3.แผนกค่ายักโรค 4.แผนกโรคสัตว์ติดคน 5.แผนกควบคุมโรคพยาธิลำไส้ 6.แผนกโรงพยาบาลโรคติดต่อ

การนำอาหารเพื่อนำไปเพาะเชื้ออหิวาต์

หน่วยรถพยาบาลอหิวาต์ของกรมอนามัย

ในช่วงปี พ.ศ. 2506 - 2509 กระทรวงสาธารณสุขได้มีการปรับปรุงงานระบาดวิทยาของโรคต่าง ๆ ให้ดีขึ้นโดยกระทรวงสาธารณสุขได้ร่วมมือกับองค์การอนามัยโลก จัดตั้งเป็นโครงการระบาดวิทยา มีการลงนามในสัญญาครั้งแรกเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2506 และต่อสัญญาอีกครั้งในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2509 แต่การดำเนินงานไม่บรรลุเป้าหมายมีปัญหาด้านการบริหารและกำลังเจ้าหน้าที่

เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2513 ได้มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างเจ้าหน้าที่องค์การอนามัยโลก องค์การสงเคราะห์เด็กแห่งสหประชาชาติ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง โดยที่ประชุมมีมติเห็นชอบที่จะปรับปรุงให้มีสำนักงานระบาดวิทยาขึ้นตรงกับสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข และให้มีเครือข่ายงานระบาดวิทยาทั่วประเทศ ซึ่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขได้อนุมัติให้ดำเนินการในวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2513 ในช่วงแรกให้สำนักงานระบาดวิทยาขึ้นตรงกับอธิบดีกรมอนามัย และให้หัวหน้าแผนกระบาดวิทยา กองควบคุมโรคติดต่อเป็นผู้อำนวยการสำนักงานระบาดวิทยากลาง มีการอบรมระบาดวิทยาและขยายงานไปจนครบทั่วประเทศใน ปี พ.ศ. 2518 ต่อมา มีการโอนย้ายงานจากกรมอนามัยไปขึ้นกับสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข โดยตั้งเป็นกองระบาดวิทยาขึ้นตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 217 ตั้งแต่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2515 ประกาศ ณ วันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2515 แต่ยังไม่มีการแบ่งส่วนราชการ ซึ่งงานในช่วงนี้ยังคงเป็นลักษณะของ “โครงการระบาดวิทยา” ของแผนกระบาดวิทยาที่โอนมาจากกรมอนามัย

เวลาต่อมา มีประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 274 วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ให้แบ่งส่วนราชการของสำนักงาน ปลัดกระทรวงสาธารณสุข และกำหนดให้มี “กองระบาดวิทยา” มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 หลังจากการมี การตั้งกองระบาดวิทยาขึ้น ก็ได้มี โครงการฝึกอบรมแพทย์ทางระบาดวิทยาภาคสนาม หรือ FETP เพื่อผลิตบุคลากรแพทย์ เฉพาะทางเพื่อทำงานด้านระบาดวิทยาสนาม จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2527 แพทยสภาได้รับรอง FETP ให้เป็น “สถาบันฝึกอบรม แพทย์ประจำบ้านแขนงระบาดวิทยา” ทำให้แพทย์ที่ผ่านการอบรมมีสิทธิสอบเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเวชศาสตร์ป้องกัน แขนง ระบาดวิทยา ต่อเมื่อในวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2545 มีการปรับปรุงกระทรวงสาธารณสุข โดยยุบกรมควบคุมโรคติดต่อ ตั้งเป็น กรมควบคุมโรคและโอนกองระบาดวิทยาจากสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมาสังกัดกรมควบคุมโรค และเปลี่ยนเป็น สำนักระบาดวิทยา มาจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กองนวัตกรรมการและวิจัย กรมควบคุมโรค. **พิธีมอบรางวัลเกียรติยศเหรียญ “ขุนประเมินวิมลเวชช์” ประจำปี 2564** แต่ นายแพทย์ประยูร กุณาศล, [ออนไลน์]. (2564) แหล่งที่มา:

<https://ddc.moph.go.th/uploads/publish/1199420211201100158.pdf>[13 มิถุนายน 2565]

มติชนออนไลน์. **สธ. ฉลอง 100 ปีการสาธารณสุขไทย ชูงานระบาดวิทยา พาไทยพ้นโรค**, [ออนไลน์]. (2561) แหล่งที่มา: https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_1015882 [14 มิถุนายน 2565]

สันติสุข โสภณสิริ. **“หนึ่งในร้อย” ผู้บุกเบิกระบาดวิทยาไทย นายแพทย์สุชาติ เจตนเสน**. นนทบุรี : สถาบันวิจัยจัดการความรู้และมาตรฐานการควบคุมโรค กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2561.

100 ปี การสาธารณสุขไทย. **จากแผนระบาดวิทยา..มาสู่..สำนักระบาดวิทยา**, [ออนไลน์]. (2561) แหล่งที่มา: http://irem.ddc.moph.go.th/uploads/content_attachfile/5b39d9007c9be.pdf [14 มิถุนายน 2565]

ที่มาภาพ

ภาพที่ 1 – 3 : สันติสุข โสภณสิริ. **“หนึ่งในร้อย” ผู้บุกเบิกระบาดวิทยาไทย นายแพทย์สุชาติ เจตนเสน** (หน้า 15 และ 54). นนทบุรี : สถาบันวิจัยจัดการความรู้และมาตรฐานการควบคุมโรค กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2561.

ภาพที่ 4 – 13 : กองสุขศึกษา หอจดหมายเหตุสาธารณสุขแห่งชาติ